

ГЕТЬМАН З. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СКЛАДНИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТЕКСТУ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті контекст розглядається як необхідна умова комунікації, завдячуючи якій реалізуються сутності мовних знаків, що дозволяє кваліфікувати його як комунікативну і сигніфікативну категорію.

Ключові слова: соціальний контекст, комунікативна ситуація, національно-культурний компонент, енциклопедичний компонент, ситуативний компонент.

В статье контекст рассматривается как необходимое условие коммуникации, благодаря которому реализуются сущности языковых знаков, что позволяет квалифицировать его как коммуникативную и сигнификативную категорию.

Ключевые слова: социальный контекст, коммуникативная ситуация, национально-культурный компонент, энциклопедический компонент, ситуативный компонент.

The article deals with the context as the necessary communication condition due to which meanings of language signs are being realized and that allows to qualify it as the communicative and significant category.

Key words: social context, communicative situation, national-cultural component, encyclopedical component, situational component.

Поняття контексту було введено в лінгвістику під впливом логіко-філософських теорій мовленневих актів Остіна, Серла, Вендлера та інших, прагматичних теорій значень Грайса, прагматичних теорій референції Лінського, Стронсона та їх послідовників. Контекст розглядається як необхідна умова комунікації. Мовленнєве спілкування створює комунікативний контекст, в якому і реалізуються мовленнєві акти. Контекст відтворює суттєві якості мовних знаків, завдячуючи яким він постійно присутній у мовній свідомості. Контекст – це та категорія лінгвістики, яка є основоположною: це необхідна умова комунікації; це одночасно категорія комунікативна і сигніфікативна; це мовне оточення конкретної мовної одиниці з огляду на те, що в процесі мовленнєвого спілкування породжується і сприймається повідомлення, в основі якого лежать мовні знаки. Отже соціальний контекст є важливим складником мовленнєвої комунікації. Згідно з моделлю комунікативного процесу, за Т. А. ван Дейк і В. Кінч [1], у процесі розуміння повідомлення задіяні когнітивні (ситуаційні та прагматичні) та контекстуальні (конструктивістські, інтерпретуючі, пресупозиційні) складники. Все це відбиває два взаємопов'язані процеси: розуміння та інтерпретація: той, хто

говорить, йде від значення до контексту, а той, хто слухає, йде від контексту до значення.

Сучасна концепція контексту заснована на ідеях Б. Маліновського про контекст культури і контекст ситуації: необхідно вивчати мову у її зв'язку з іншою діяльністю та інтерпретувати значення кожного висловлення в його актуальному контексті [2].

У мовленнєвому спілкуванні особливо рельєфно виявляються національно-культурний, енциклопедичний і, що особливо важливо, ситуативний мовленнєвий компоненти, без яких неможлива ефективна комунікація членів певного комунікативного соціуму, що користується національною мовою (варіантом мови). Основа володіння мовою – це вміння диференціювати узуальні та okazіональні мовні явища лексичного і граматичного рівнів та використовувати їх у відповідних комунікативних ситуаціях.

Будь-яка мовна спільнота забезпечує засвоєння соціальних ролей індивідів через регулюючу функцію мовної і мовленнєвої норм, які сприяють акумулюванню енциклопедичних знань, диференціації національно-культурних конотацій у застосуванні до певної комунікативної ситуації. Таким чином формується соціальний контекст мовленнєвого спілкування. Найбільш чіткі межі соціальний контекст виявляє в умовах інтеракції, а саме в діалогічній текстовій діяльності. Діалогічний простір багатомірний, він містить усі зазначені компоненти мовленнєвого спілкування. Комунікативну ситуацію як інтерактивну слід представляти у вигляді 9 параметрів (за Вундерліхом): 1) ремітент; 2) респондент; 3) момент мовлення; 4) місце та простір; 5) фонологіко-синтаксична сторона повідомлення; 6) змістово-сміслова сторона повідомлення; 7) пресу позиції: а) ремітента, б) респондента, в) перцептивний простір респондента, г) соціальні відносини комунікантів, д) екстремальні пресу позиції; 8) інтенція ремітента; 9) взаємодія, що встановлюється за допомогою повідомлення (цит. за А. Werner [3:237 - 238]).

Засвоєння соціальних ролей індивідом безпосередньо пов'язано з його входженням в життя суспільства (а саме, в термінах Л. П. Крисіна, з соціалізацією). Різні соціальні умови такого входження породжують гнучкість і варіабельність соціальних ролей, які засвоєні індивідом і впливають із мовленнєвої компетенції, нерозривно пов'язаної з мовною компетенцією. Мовна і мовленнєва компетенції регулюють механізм кодового переключення з одного засобу на інший. Симетрія і асиметрія

комунікантів тим або іншим чином пов'язані з кожним із згаданих компонентів соціального контексту. Для симетричних відносин комунікантів рівного соціального статусу релевантним, перш за все, є ситуативний компонент, наприклад, у спілкуванні комунікантів однієї професії, віку, освіти тощо.

Асиметрія соціальних ролей комунікантів виявляється в відмінностях статусного, вікового, статевого, освітнього і т. п. характеру, а саме в відмінностях соціальних змінних, які корелюють з певними групами комунікантів. Симетричні та асиметричні стосунки між комунікантами безпосередньо впливають на функціональні і структурні характеристики мовлення і призводять до семантичної, стилістичної та ситуативної диференціації мовних елементів. Таким чином соціальні та інші змінні інкрустуються в мовленнєву тканину і реалізують знакову сутність у мовленні.

Рівень володіння мовою, вужче – мовленням, передбачає вміння використовувати метод перестановки. Перефразування або синонімія мовних засобів розширює репертуар соціальних ролей комунікатив, дозволяє більш чітко і нормативно висловити зміст повідомлення, або іншими словами – підвищує “селективну спроможність мовця” (термін Ю. Д. Апресяна).

Реалізація національно-культурного компонента соціального контексту здійснюється специфічними для кожної комунікативної спільноти засобами.

Енциклопедичний компонент соціального контексту включає широку гаму реалій та зв'язків між ними.

Ситуативний компонент соціального контексту пов'язано з варіюванням компонентів комунікативної ситуації: зміна однієї з ситуативних змінних призводить до іншої конфігурації комунікативної ситуації і як наслідок – до варіювання мовних засобів.

Отже, національно-культурний, енциклопедичний і ситуативний компоненти впливають на характер комунікативного акту, на загальну тональність окремого висловлення, текстову діяльність в цілому, породжуючи логічно закінчені мовленнєві твори різних жанрів, певної комунікативної спрямованості та структурної композиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк Т. А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. XIII : Когнитивные аспекты языка. 2. Malinovski B. Coral gardens and their magic / B. Malinovski. – London, 1935. 3. Werner A. Diccionario de terminologia linguistica actual. – Madrid: Gredos, 1981.